

Gondolatok egy időszociológiai vizsgálatához

Időszegénység, modern időzavar, felgyorsult élettempó, mind olyan fogalmak, melyeket a modern társadalomban történt változások hívtak életre. Vészesen aktuálissá vált az eddig mostohagyermekként kezelt időkezelés, időorientáció, „időfogyasztás” körültekintő, alapos és szakszerű vizsgálata. Az utóbbi évtizedek kutatási eredményei hívják fel a figyelmet a (szubjektív)idő-viszonyulás mentális és testi egészségre, tanulmányi előmenetelre, fogyasztásra gyakorolt szignifikáns hatására – és a sort még folytathatnánk (lásd pl. Kasser 2006; Meleg 2006; Tahin-Jeges-Lampek 2000; Török 2006a; Török 2006b).

Társadalmunkban elterjedt vélemény, hogy a fiatalok körében az uralkodó nézet egyfajta *carpe diem* szemlélet, mely természetesen meghatározza ezen korcsoport jelenhez és jövőhöz való viszonyát is. A témában zajló kutatások egyik legnagyobb hiányosságának azt tartom, hogy a jövőorientáció legfontosabb indikátorának a foglalkozási és iskolai mobilitást tartják, ti. azon egyének tekinthetők jövőorientáltak, akinek tanulmányi pályája felfelé haladó lineáris utat fut be, illetve munkaerőpiaci pozíciójára is ez a felfelé történő mozgás jellemző.

Kutatásomban egy olyan tabula rasat akartam kezdeni, mely nem határolja be a vizsgálódás irányát, konkrét tárgyát, lehetőséget biztosítva így arra, hogy a kutatási téma úgyszólván önmagát bontsa ki. Arra voltam kíváncsi, hogy általánosságban az idővel, annak észlelésével kapcsolatban milyen problémás területek bontakoznak ki. Ennek érdekében a legcélravezetőbb kutatási módszernek a mélyinterjú technikáját találtam, melynek keretében az interjúalanyok nem egy elvárt struktúra, hanem saját mentális struktúrájuk szerint építhetik fel a témával kapcsolatos gondolataikat. A beszélgetést csupán egy az interjú beszélgetés folyamatosságát biztosító interjúvázlat struktúrálta, teret hagyva az interjúalanyok számára, hogy véleményüket szabadon kifejtessék.

Módszertanilag a megalapozott elmélet talaján álló kutatásomtól azt várom, hogy az induktív módon nyert adatok nagy érvényességgel alkalmazhatók legyenek a valóságra. Kutatásommal nem titkolt szándékom olyan problémafelvetés körvonalazása, mely a későbbiekben kutatói kérdésekké, hipotézisekké fordítható le (lásd bővebben Kucsera 2008).

A kutatás során 2009. január és február között 17 mélyinterjút vettünk fel 15-17 éves középiskolás diákokkal¹. Az interjúban arra kértük a diákokat, hogy az élettörténetükön túl meséljenek a napjaikról, az általuk végzett tevékenységekről, szabadidős elfoglaltságaikról, vágyaikról, céljaikról. Az interjú zárásaként jelenlegi élethelyzetükre, időfelhasználásukra, időbeosztásukra kellett reflektálniuk (pl. elégedettség, kontrollézés stb.).

Kutatási eredmények

Ahogy a bevezetőben is említettem, a kutatás céljai között nem szerepel számszerűsíthető adatok kiszűrése. Feltáró érdeklődésem homlokterében az áll, hogy az interjúalanyok hogyan irányítják a beszélgetést, milyen jellegzetes témaköröket említenek, melyek azok a fő elemek, amelyek strukturálják a beszélgetést (természetesen a megadott keretek között). Reményeim szerint a beszélgetések olyan ismeretekkel szolgálhatnak, melyek kiindulópontját jelenthetik későbbi, más strukturált kutatásnak. Célom, hogy az interjúkban megbúvó látens struktúrák kitapinthatóvá váljanak.

Mélyinterjút 17 középiskolás diákkal készítettünk, közülük 12 lány és 5 fiú.

Érdeemes görcső alá venni az interjúalanyok által végzett tevékenységeket, melyek az idő hordozói. Az említett tevékenységek száma szerint az alanyokat két csoportra lehet osztani. Egyesek napjait igen töredezté teszi a végzett tevékenységek sora, míg mások időfolyamát alig szakítják meg a különböző tevékenységek. A tevékenységek jellegét tekintve minden alany esetében kötelező és választható/választott tevékenységekről beszélhetünk. A kötelező tevékenységek minden esetben az iskolával és/vagy tanulással kapcsolatosak, ide sorolva pl. a magánórákat vagy a korrepetálást és fakultációt. Tipikusnak tekinthető vélemények:

„Szabadidőnek azt az időt tekintem, amin nem tanulok...”

- 15 éves fiú -

„A tanulás az kell, az muszáj!”

- 16 éves lány -

A tanulás mindennapi tevékenység, mely értelemszerűen szervesen épül be a diákok időrendjébe, mint ahogy az egyéb kötelező tevékenységek is. Szubjektív értelemben ezek a kötelező tevékenységek kontrollálhatatlanok, külső kényszerítő erővel hatnak az ember életére. Ez természetesen nem jelent automatikusan negatív hozzáállást is, csupán annyit, hogy a megkérdezettek kivétel nélkül olyan időintervallumként jelölik meg, melyre semmilyen hatással nem lehetnek. Az természetesen már egyénenként változik, hogy érzelmileg hogyan viszonyulnak ehhez az időszakhoz.

Tagadhatatlan azonban, hogy a megkérdezettek fontos szerepet tulajdonítanak a tanulásnak, tevékenységeik közül talán ezt ítélik a legfontosabbnak. Ezen nem módosít az sem, hogy ezen elkötelezettség az egyén belülről fakadó kötelezettsége, avagy külső hatás eredménye (pl. szülői ösztönzés, sőt nem ritkán kontroll eredménye).

Az interjú adók között elenyésző azok aránya, akik nem rendelkeznek valamilyen formán kidolgozott jövőképpel, azonban többnyire határozott elképzeléssel rendelkeznek a jövőt illetően, igaz más-más területen. Van, akinek jövő-

képében a tanulás foglal el kitüntetett szerepet, van, akinek a munkavállalás. Jelenlegi élethelyzetüket, cselekedeteiket tehát befolyásolja jövőbeni várakozásuk. A jövő befolyásoló hatása azonban nem mindenkinél érvényesül egyformán. Kétféle magatartás, attitűd figyelhető meg: van, aki inkább sodródik a jövő felé, és van, aki tudatosan halad jövőbeni céljai irányába. Ez a kétfajta attitűd azonban nem határolható el élesen egymástól, ti. mindannyian tudatában vannak jelen és jövő egymásra hatásának.

Altalánosságban elmondható, hogy a tanulással töltött idő nem része a fiatalok „időszámításának”, egy olyan időintervallumról van szó, mely adott, befolyásolhatatlan, kontrollálhatatlan, így egy tőlük független létező. A tanulásra fordított idő negatív hatásáról azonban már számos esetben említést tesznek, negatív visszaható erejét naponta érzik. Ez az az idő ugyanis, ami minden más tevékenységre (így időre is) hatással van. Gyakran említik a diákok, hogy a tanulásra fordított időmennyiség miatt nem jut más tevékenységekre idejük.

*„Gyakran megfordul a fejemben, hogy a tanulásra sincs időm.”
- 16 éves lány -*

Extrém esetekben az iskolában töltött időn kívüli időszak meghatározó tevékenységei is mind az iskolához, tanuláshoz köthetők. Volt olyan interjúalany, aki elmondása szerint a hétköznapi iskolán kívül sem foglalkozik mással csak a tanulással, az egyes tanórákra való felkészüléssel. Ezek a diákok azonban nem a legjobban teljesítők köréből rekrutálódnak, az okok véleményem szerint nem a jobb teljesítmény elérése mögött meghúzódó motivációkban keresendők kizárólag, hanem időkezelési hiányosságok is meghúzódhatnak mögötte. Vannak ugyanis olyan interjúalanyok, akik iskolán kívüli idejét számtalan tevékenység szabdálja, mégsem romlik iskolai teljesítményük, és nem panaszkodnak az idő szorításáról.

Külön csoportként kezelendő azon tevékenységek köre, melyek habár jelleükénél fogva szabadon választhatók, mégis felveszik a kötelező tevékenységek egyes jellemeit. Ide sorolhatjuk az olyan tevékenységeket, melyek a múlt „maradványai”: jellemzően gyermekkorban elkezdett tevékenységek, amelyek vagy szülői hatásra elkezdett vagy önként végzett tevékenységek (általában sporttevékenységek vagy zeneóra). Ami azonban hasonlatossá teszi a kötelező tevékenységekhez az az, hogy a tanuláshoz hasonlóan a mindennapok szerves része, mely valamikor önként vállalt tevékenység ma kényszerítően hat az egyénre. Kissé a megszokás uralja ezen tevékenységi kört.

Nem lebecsülve a fent bemutatott ún. kötelező/kvazi-kötelező tevékenységek jelentőségét, a szabadidőben végzett tevékenységek vizsgálata nagyobb kihívást jelent. Számszerűen is több tevékenység tartozik ebbe a körbe, jellegüket tekintve is igen változatosak. Ezen kívül a szabadon választott tevékenységek idővonatkozása egészen más attitűdöt kíván meg, rejt magában, ennél fogva pedig újabb kérdéses pontokra mutatnak rá. Ez az a tevékenységi kör és idő-

szak, melyek az egyéni döntés körébe tartoznak, így jól megfigyelhető az egyéni időszemlélet és időkezelés. A legváltozatosabb tevékenységek alkotják ezen kört, úgy mint pl. barátokkal történő találkozás, sportolás, internetezés, olvasás, családi programok, sütés-főzés, és a sort még lehetne folytatni. Ebbe a körbe kell sorolni azt az időt, melyet az emberek úgymond passzívan töltenek el (pl. zenehallgatás, tévézés).

Erre a tevékenységcsoportra nagyfokú autonómia és kontroll jellemző. Az alanyok kivétel nélkül arról számolnak be, hogy a szabadidejük eltöltési módja, mikéntje és nem utolsósorban mennyisége felett kizárólag ők rendelkeznek. Egyesek azonban megemlítik, hogy a barátaik, szüleik azért némi hatással vannak a szabadidőre, ugyanis számtalan olyan tevékenység tartozik ebbe a csoportba, mely csoportos tevékenység, így a csoporttagok idejének összehangolása szükségeltetik.

A szabadon választott tevékenységekre jutó idő nagy szóródást mutat. Azok az interjúalanyok, akik meglehetősen sok időt fordítanak tanulásra, arról számoltak be, hogy időszűke miatt nem tudnak más tevékenységre is időt fordítani.

*„Igazából a szabadidőre marad elég kevés idő, mert a tanulásra kell koncentrálnom.”
- 16 éves lány -*

A skála másik végén azon egyének foglalnak helyet, akik elmondásuk szerint minimális időt töltenek tanulással, kötelező tevékenységekkel. Ezek az egyének nem ritkán az iskolaidőn kívül már nem foglalkoznak a tanulással.

„Vagy itthon vagyok és számítógépezek, játszok vagy internetezek, vagy a haverokkal elmegyünk valamerre, vagy lemegyünk valamelyik haverhoz, aztán pókerezünk, vagy csak úgy lógunk valahol.”

*„Megpróbálunk minél hosszabban együtt lenni, hogy el tudjuk szórakozni az időt.”
- 17 éves fiú -*

Az interjúalanyok nagy része esetében a hétköznapiakat és a hétvégeket egyaránt számos nem kötelező jellegű tevékenység teszi ki. Fontos megkülönböztetni a szabadon választott tevékenységek esetében az aktív és passzív cselekvéseket. Jelen esetben aktív cselekvésnek nevezem a különböző sporttevékenységeket, baráti találkozókat, családi programokat, stb.; passzív tevékenységnek pedig az olvasást, tévézést, zenehallgatást stb. tekintem. Fontosnak tartom ezen megkülönböztetést tenni, mivel az interjúalanyok nagy részére inkább az aktív tevékenységek végzése a jellemző, míg másik részük iskolán kívüli idejüket inkább passzívan élik meg.

*„A hétfőt kivéve minden nap van különórám, heti 4 edzés és 2 rajzóra.”
- 16 éves lány -*

Az időfelhasználás szempontjából van jelentősége a különbségtételnek; az idő-érzékelés, időkezelés, egyáltalán az időhöz való hozzáállás szoros összefüggést mutat ezekkel a tevékenységekkel. Azok az egyének ugyanis, akik számos aktív tevékenységet végeznek, rákényszerülnek idejük kontrollálására, arra, hogy hatékonyan osszák be idejüket. A passzív tevékenységek ugyanezt a képességet nem követelik meg, nem kívánják meg a racionális időbeosztást. Az látható, hogy a sokféle tevékenység mellett is marad az egyéneknek olyan „ráérőideje”, mely a passzív tevékenységek időtere. Azoknak a tanulóknak, akik szűkölködnek a szabadon választható tevékenységekben (mely rendszerint önként vállalt „életforma”), szabadidejük nagy része „ráérőidő”, mely intervallumban egy cél van csak: elütni az időt. Nem egyedi eset, hogy ezek az emberek arról panaszkodnak, hogy kifolyik kezükből az idő, nehezen tudják kontrollálni azt.

„A hétköznapi időfelhasználással nem vagyok elégedett, azt valahogyan jobban ki kéne tölteni, mert az esti órák elég lassan telnek és unalmasak. Nem mindig tudunk olyan elszárazni, hanem csak úgy unatkozunk esténként.”

- 16 éves fiú -

Velük szemben azonban vannak olyan feszített napirenddel rendelkezők, akik oly mértékben uralják időbeosztásukat, hogy gond nélkül tudják az egyes tevékenységeket időben összehangolni.

Időbeosztás

A fent bemutatott tevékenységek elemzése nyújtja számunkra a kiindulópontot, azt a napi struktúrát, amely szövegébe ágyazódik az időfelhasználás, időbeosztás kezelése. Ha ezen tevékenységeket úgyszólván lefejtjük a struktúráról, láthatóvá válik a mögötte meghúzódó időszemlélet (mely, tegyük hozzá, visszahatásként alakítja is a tevékenységi struktúrát). Tehát ahhoz, hogy kontrollálni tudjuk a kialakult tevékenységeinket, rendelkezniünk kell egyszerűen olyan időkezelési „képességgel”, mely által a tevékenységi struktúra hatékonyan működtethető, az egyes tevékenységek szinkronba hozhatók. A kérdés ezek után az, hogy az időkezelés és a tevékenységi struktúra milyen idői viszonyban vannak egymással, azaz melyik előzi meg időben a másikat. Erre a kérdésre azonban csak további kutatások adhatnak releváns választ.

A tevékenységi struktúrák mögött ideáltipikusan két időkezelési attitűd/időszemlélet húzódik meg, mely az interjúkból jól kitapintható.

Az egyik beállítódás jellemzője, hogy a struktúrát alkotó tevékenységek egy időtengelyre fűzhetők fel, így az egyes tevékenységek egymást követően alkotnak láncot. A másik ideáltipikus esetben nem egy időtengely észlelhető, hanem az egyes tevékenységek mind külön-külön időtengelyt alkotnak. Ezek az időtengelyek (tevékenységek) egymás mellett léteznek, így alkotva egységes egészet.

A kétféle attitűd merőben más időfelfogást kíván meg, avagy alakít ki. Megfigyelhető, hogy az első esetben, amikor a tevékenységek egy időtengelyen helyezkednek el, az egyes tevékenységek csak úgy „fejlődhetnek” az időben, ha a többi tevékenység valamelyikét, vagy mindegyiket bizonyos korlátozások alá vesszük. A gyakorlatban ez annyit jelent, ha valaki több időt szeretne barátaival tölteni, csak úgy kivitelezhető, ha valamely más tevékenység(ek)re szánt időből vesz el. Ennél fogva a tevékenységek köre, vagy az egyes tevékenységek végzésére szánt idő nem bővíthető csak a már említett egyetlen időtengely terjedelmében.

Az utóbbi esetben azonban, mikor a valóságos idő (értsd: órával mérhető idő) több időtengelyből tevődik össze, a különböző tevékenységek úgy szerveződnek meg, hogy azok időben nincsenek egymásra (legalábbis szubjektív értelemben) hatással. Ebben az esetben az alanyok arról számolnak be, hogy a tevékenységstruktúra minden elemére megfelelő és elegendő idő áll rendelkezésre, az idő érzékelése nem a tevékenységstruktúrához viszonyítva, hanem az egyes időtengelyeken belül nyer értelmet.

Ezen két bemutatott beállítódás látszólag kétféle tevékenységstruktúrát feltételez, illetve eredményez. Az utóbbi attitűddel azon egyének jellemezhetőek, akik napjait, idejét több rendszeres tevékenység „tördeli” szét. Ők azok, akik tudatosan alakítják és szervezik idejüket, hogy a végesnek tűnő idő kontrollálhatóvá, kezelhetővé váljék.

„Néha úgy gondolom, hogy jól be tudom osztani az időm, néha meg úgy, hogy nem. Elég nehéz úgy beosztani az időmet, hogy minden fontos dologra maradjon elég időm. Igazából megpróbálok mindent rangsorolni, hogy mi a legfontosabb és mi ér még rá.”

- 17 éves lány -

Időbeosztásuk kialakított gyakorlat következménye, ritkábban számolnak be arról, hogy elvesztették „hatalmukat” az idő felett. Itt nem arról van szó, hogy ezek az interjúalanyok nem panaszkodnak arról, hogy vannak olyan tevékenységek, melyekre szeretnének több időt szánni, vagy nem érzik az idő szorítását, pusztán arról, hogy időkezelésük sokkal tudatosabb.

„Mostanában szoktam írni egy kis cetlire, hogy miből mennyit kell tanulnom, mi a fontosabb, miből írok dolgozatot, arra mennyit kéne készülnöm, és akkor próbálok úgy beosztani az időmet, hogy mindegyikre jusson több idő.”

- 16 éves lány -

Megfigyelhető az is, ha ezek az alanyok időbeosztásukkal kapcsolatos elégedetlenségüket fejezik ki, mindenképpen tudatosan törekednek arra, hogy időbeosztásuk hatékonyabb legyen.

A másik ideáltípus az előzőtől eltérő attitűdinális jellemzőkkel írható le. Ebben az esetben az egyénekben nem alakult ki az idő tudatos kezelése, vagy ha képesek is valamilyen mértékben kontrollálni az időt, csak kisszámú tevékenység esetén képesek erre. Elbeszélésük több esetben arról tanúskodik, hogy „kifolyik kezükből az idő”, ha törekszenek időbeosztásuk racionalizálására, nem a struktúra egészére van hatással, csak a struktúra egyes elemeiben valósul az meg. Ennek nem mond ellent az sem, hogy esetenként ezek az interjúalanyok határozottan kijelentik, hogy mindenre jut elég idejük, soha nem maradnak el semmivel, mindent elvégeznek a megfelelő időben. Természetes, hogy a nap 24 órájában minden tevékenység helyet kap a neki megfelelő időintervallummal, ha a „ráérőidő” tetemes mennyiségű.

Az interjúból kiviláglik az is, hogy a határozott, konkrét tervekkel rendelkező egyének tudatosan alakítják idejüket, időbeosztásukat, míg a kidolgozatlan jövőképpel bírók jóval kisebb tudatossággal rendezik jelen idejüket. Ha tevékenységekre lebontva vizsgáljuk meg ezen kijelentés érvényességét, már jóval színesebb képet kapunk. Érdemes ugyanis megvizsgálni azt, hogy az egyes tevékenységi körökre milyen időszemlélet jellemző, tevékenységi körönként mennyire kidolgozott a jövőkép. Azt látjuk ugyanis, hogy az egyes tevékenységi körökre más-más időszemlélet jellemző.

Az interjúelemzés rávilágít arra, hogy a kérdezettek mentális struktúrájában a különböző tevékenységek különböző pozíciókat foglalnak el. Egyértelműen kiderül, hogy az interjúalanyok nem globálisan gondolkoznak önmagukról és az általuk végzett tevékenységekről, hanem ezeket részekre bontják. Az egyes részek pedig különböző szerepeket takarnak. Az interjúalanyok általánosságban kétféle szereptípusról beszéltek: említettek egyrészt olyan szerepeket, melyek a jelenhez kötődnek, másrészt olyanokat, melyek csak a jövőben realizálódnak, ugyanakkor szorosan kapcsolódnak a jelenhez kötődő szerepekhez (pl. a jelenlegi tanulói szerepben jövőorientáltak kell lenni ahhoz, hogy a jövőbeni egyetemi hallgatói szerep megvalósulhasson, melyben szintén fontos a jövőorientáció a még későbbi munkavállalói szerep megvalósításához). Már önmagában ez a kapcsolat is feltételezi nemcsak a jelenbeli szerepek egymásra hatását, de a jövőbeni szerepek visszaható hatását is. Ahogyan összekapcsolódik tevékenység és szerep, úgy fejt ki hatását a tevékenységekre jellemző időszemlélet a szerepre jellemző időfelfogásra/időorientációra. Ez az állítás egy olyan plurális szemlélet megalkotásához vezet(het), mely segítségével árnyaltabb képet kaphatunk az ifjúság időfelfogásáról, időképéről, időhorizontjáról.

Következtetés

Az interjúelemzés segítségével megállapítottam, hogy az interjúalanyok ún. tevékenységstruktúrában gondolkodnak, az egyes tevékenységek azonban különböző, az interjúalanyok által „felvett” szerepeket takarnak. Láthatóvá vált az is, hogy az egyes tevékenységek bizonyos esetben külön időtengelyekre helyeződtek. Ebből pedig levonhatjuk azt a következtetést, hogy minden szerep bizonyos idővonatkozással jellemezhető. Minden szerep rendelkezik egyfajta időhorizonttal, azonban az egyes szerepek időbeli kiterjedtsége változó. Feltevésünk szerint az egyes szerepek nem csak a szerepküldők elvárásainak mentén, valamint a szerepekhez tartozó értékek mentén kerülhetnek konfliktusba, hanem a szerepekhez tartozó idődimenzió mentén is. Ebben az esetben természetesen feltételezzük, hogy a szerepkomplexumba tartozó szerepek egy időben is fennállhatnak, a szerepek között sajátos interferencia van. Elgondolásunk szerint a szerepek (a szerepekhez tartozó viselkedési minták) még akkor is hatnak egymásra, ha a szerepek időben távoliak egymástól. Sok esetben megfigyelhető, hogy egy jövőbeni szerep befolyásolja egy jelenbeli szerep alakulását. A jövőbeni szerep (cél) elérése motiváltta, jövőorientáltta teszi a szereptulajdonost jelen szerepében.

Az interjúalanyok által említett szerepek vizsgálata rámutat arra, hogy az egyes szerepekben az alanyok milyen időszemlélettel rendelkeznek, adott szerepükben jelenre illetve jövőre orientáltak-e. Felvetődik továbbá az a kérdés, hogy az egyes szerepekre jellemző időhorizontok hogyan alkotnak egységes egészet, az időképet tekintve milyen az egyes szerepek egymásra hatása (egyáltalán létezik-e ilyen hatás). Továbbá az egyes szerepekre jellemző időképek egymásra hatása milyen következményekkel jár (gondoljunk itt arra, mikor valaki csak úgy tud időt szakítani a barátaira, ha a tanulásra szánt időt csökkenti stb.). A kérdés tehát, hogy az egyes szerepekhez kapcsolódó időképek hogyan szinkronizálhatók.

További kérdésként merül fel, hogy mely szerep és hozzá tartozó időorientáció válik uralkodóvá. Kutatások mutatnak rá, hogy a szerepkomplexum azon eleme lesz uralkodó, mely szereppel a leginkább azonosulni képes az egyén. Nem tudjuk azonban, hogy az idő tekintetében hogyan működik ez a mechanizmus. Nem tudjuk azt sem, hogy az egyes szerepekben milyen időorientációk uralkodnak. Végül kérdésként merül fel, hogy a szerepkomplexummal együttjár-e valamiféle időkomplexum, időkészlet. Sokszor elhangzik a bírálat, hogy a mai fiatalok csak a mának élnek, jelenre orientáltak, mely mögött sok esetben értékelés is meghúzódik. A gondolatfolyamunk mentén születő kutatások éppen abba az irányba hathatnak, hogy árnyalja az egy-egy társadalmi csoportról eddig alkotott sematikus képet.

- Kasser, Tim (2006): *Idő és fogyasztás*. Internet: <http://tudatosvasarlo.hu/cikkek/498> (letöltve: 2009.09.23.)
- Kucsera Csaba (2008): Megalapozott elmélet: egy módszertan fejlődéstörténete. *Szociológiai Szemle* 17(3): 92-108.
- Meleg Csilla (2006): *Az iskola időarcai*. Pécs: Dialóg Campus.
- Tahin Tamás – Jeges Sára – Lampekinga (2000): Iskolai végzettség és egészségi állapot. *Demográfia* 42(1): 70-93.
- Török Katalin (2006a): *A társadalom időbeosztásának kiszolgáltatott egyén – beszélgetés Dr. Vajda Zsuzsanna pszichológussal*. Internet: <http://tudatosvasarlo.hu/cikkek/396> (letöltve: 2009.09.23.)
- Török Katalin (2006b): *Idő és fogyasztás – beszélgetés Vörös Miklós szociológus- kultúranthropológussal*. Internet: <http://tudatosvasarlo.hu/cikkek/400> (letöltve: 2009.09.23.)

Jegyzetek

¹ Az interjúkat a PTE BTK pedagógia szakos hallgatói készítették a Bevezetés a pedagógiai kutatások módszereibe c. kurzus keretén belül.

A cigányság jelene és jövőképe – egy kutatás tükrében

A mai magyar társadalom legnagyobb és a diszkrimináció által leginkább veszélyeztetett csoportja a cigányság. Pontos adatok nehezen adhatók rólok, mivel közvetlen rákérdezés útján aligha lehet megállapítani, hogy ki cigány és ki nem. Bizonyos becslések szerint 1971-ben 320 ezer, 1994-ben pedig már 434 ezer roma élt hazánkban (Kemény – Janky – Lengyel 2004). Az említett adatokkal azonban ellentétes a 2001-es népszámlálás eredménye, mely szerint lélekszámuk 190 ezerre tehető¹. Többségük az észak-magyarországi és az észak-alföldi térségben él, ahol a valamilyen kisebbséghez tartozók 90%-a romának vallja magát. Magas az arányuk a dél-dunántúli régióban is, főleg Somogy megyében (9 440 fő) és Baranya megyében (8 852 fő), azonban Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéhez képest jóval kevesebb roma él ezekben a térségben². Ha Baranyát külön kiemeljük, elmondható az adatok alapján, hogy az itt élő 8 552 fő cigány kisebbséghez tartozó közül 5 591 fő községekben, 2 961 fő pedig városokban élt 2001-ben.

Összességében kijelenthető, hogy a cigány népesség elszórtan, kisebb-nagyobb csoportokban az ország minden településen megtalálható. Töbnyire integrálódott a magyar társadalomba, de rendelkezik nyelvi, kulturális, antropológiai sajátosságokkal is. Etnikai dimenzióik mellett szociális problémáik, lakásviszonyaik, iskolázottsági mutatóik, munkaerőpiaci helyzetük reménytelensége jellemzi őket. Mindezek miatt is a velük szembeni előítéletek nagyon erősek.

A kutatás helyszínéről, Komlóról

Komló népességének alakulására és összetételére meghatározó jelentőségű volt a bányászat fejlődése. Az iparszerű széntermelés növekedésével egyre jelentősebb mennyiségű munkaerőre volt szükség. A bevándorlás két nagy szakasza közül a várossá nyilvánítást követő időszak volt a jelentősebb. A népesség nemcsak számszerűleg, de összetételében is jelentősen átalakult. Az '50-es években először főleg férfiak jöttek a városba, akik az építkezéseken, a bányában, vagy egyéb területen találtak munkát és csak később, a helyi viszonyokat megszokva, nemcsak az ország szinte minden részéből, de a határokon túlról is érkeztek betelepülők. Egy a '60-as években készült statisztika szerint a magyarok mellett jelentős számban éltek Komlón németek, cigányok, románok, horvátok, illetve kisebb számban jelen voltak a szlovák, a szerb és más közelebről meg nem határozott nemzetiségek képviselői is (*Komló város honlapja*). A komlói cigánysággal kapcsolatos 2001-es adatok az 1. táblázatban láthatóak:

Népesség összesen	Ebből a cigány (roma, beás, romani)			
	nemzetiséghez tartozók	kulturális érté- kekhez, hagyo- mányokhoz kö- tődő	anyanyelvűek	nyelvet családi, baráti körben használók
	<i>száma</i>			
27 081	419	406	319	279

Forrás: Népszámlálás 2001

A táblázat adatai szerint a komlói lakosság alig 1,5%-a vallja azt, hogy cigány nemzetiséghez tartozik, és még kevesebben vannak azok, akik anyanyelvüknek tekintik a cigány nyelvet valamelyikét³.

A cigány anyanyelvűek vagy cigány nyelvet beszélők alá sorolt népességszámok már csak azért is meglepőek, mert köztudott, hogy Baranyában elsősorban beás cigányok élnek, akik archaikus román nyelvet beszélnek. A mintegy 50-60 ezernyi magyarországi (dél-dunántúli) beás cigány hozzávetőleg 1/3-a él Baranyában. E kb. 20 ezerhez azonban még több ezer lovári (cigányul beszélő oláh-cigány) is hozzászámolható az 1990-es adatok szerint. A beások nagy része is ma már csak magyarul beszél, körülbelül fele-kétharmada. Ha a területi elhelyezkedésüket vizsgáljuk, elmondható, hogy a legelmaradottabb, leginkább lepusztultabb városrészekben laknak, nagyrészt panelekben, szoba-konyhás komfort nélküli szükséglakásokban és még mindig létező nyomortelepeken.

A kutatásról

Mint korábban említettem, nagyon nehéz pontos adatokkal szolgálni a cigányságról, éppen ezért érdemes több helyi kutatást végezni, melyek segítségével feltérképezhetővé válik a hazai cigányság helyzete. A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának szociológia és társadalmi tanulmányok szakos hallgatói a Szociológia Tanszék segítségével végzett egy kutatást Komlón 2009. március végén és április elején, melynek célja a komlói cigányság jelenlegi életkörülményeinek és jövőbeli kilátásainak megismerése volt. A kutatás interjú módszerrel folyt: összesen 90, félig strukturált interjút készítettünk⁴. Helyszínül Komló cigányok által sűrűn lakott utcái szolgáltak, ahol személyesen az otthonukban kerestük fel az interjúalanyainkat. A válaszadók felkeresésében és a helyszínek kiválasztásában nagy segítségünkre volt a helyi Kisebbségi Önkormányzat, amelynek tagjai segítőköt biztosítottak a számunkra. Ők voltak azok, akik elkísértek minket kutatásunk helyszíneire, valamint segítettek bennünket interjúalanyaink felkeresésében is.

Előzetes hipotéziseink alapján a kutatás előtt úgy gondoltuk, hogy többségében – bár szüleiknél magasabb – alacsony iskolázottságú emberekkel fogunk találkozni. Azt feltételeztük, hogy nagyrészt munkanélküliek lesznek, akik jövőjüket ebből fakadóan kilátástalannak látják. Azonban hipotézisünk szerint azok, akik felismerik egyéni felelősségvállalásukat, optimistábban tekintenek a jövőbe, az egyéni felelősséget pedig a tanuláshoz, munkához való hozzáállás befolyásolhatja.

Kutatási eredményeink

A mintába 90 fő, 51 férfi és 39 nő került be. Korosztály szerint igyekeztünk középkorúakat, tehát 30 és 40 év közöttieket megkérdezni, de végül 27 30 év alatti, 34 31 és 40 év közötti és 29 41 év feletti személy válaszolt a kérdéseinkre⁵.

Az interjúkérdések alapvetően három nagy kérdésblokkra oszthatók: múlt, jelenre és jövőre. Azonban, mivel a kérdések több témát is boncolgattak, az eredmények ismertetését a család, iskolai és foglalkozási attitűdök, valamint az elégedettség témakörök szerint ismertettem.

Család

A cigány családok átlagos nagysága köztudottan magasabb, mint az országos átlag. Egy 2003-as országos vizsgálat is alátámasztja ezt az állítást, mely szerint a cigányok körében az átlagos családlétszám 4,64 fő, míg az országos átlag 2,57 (Kemény – Janky – Lengyel, 2004). Ennek a magas számnak több oka is lehet: egyrészt a cigányok körében gyakran előfordul, hogy több család osztozik egy háztartáson, másrészt az adatok magasabb gyermekszámot is tükröznek.

A komlói adatok azt mutatják, hogy a legtöbben vagy ketten (leginkább párjukkal, gyermekükkel), vagy négyen (főleg két gyerekkel, párjukkal vagy három gyerekkel egyedül) élnek egy háztartásban. Az átlagos háztartás nagyság 3,59 fő, azaz átlagosan, körülbelül 4-en élnek egy családban a vizsgálatba bekevert komlói cigányok körében. Az adatok arra engednek következtetni, hogy egyre ritkább a magas gyermekszámú háztartás azaz, egyre többen gondolnak a jövőre, így kevesebb gyermeket vállalnak⁶.

Az interjúkból kiderült, hogy a cigány nemzetiségű emberek körében nagyon fontos szerepet tölt be a család. Ennek ellenére a többség nem tervez gyermeket. Az ok mindenhol ugyan az:

„Egyelőre ilyen gazdasági helyzetben nem szeretnék gyereket... Normális ember azt csinálja, hogy megalapozza az egzisztenciát tanul és utána vállal gyermeket.”

(30 éves férfi)

Igyekeznek e szempontok szerint nevelni a gyermekeiket, hiszen a kérdezettek többsége úgy vélte, gyermeke jövője rajta, szülőn is múlik.

„Hát rajtam biztos, hogy nagyon sokban. Én, én inkább úgy kezdeném, hogy rajtam nagyon sok múlik, hogy én hogy állok ezekhez a dolgokhoz, és hogy vagyok képes őket, ugye patrónálni ahhoz, hogy tudjanak menni tanulni.”

(37 éves nő)

A mintába kerültek többsége egyetértett abban, hogy minden körülmény ellenére a gyermekek legfontosabb feladata a tanulás. Mindez arra enged következtetni, hogy kezdik felismerni, hogy a tanulás, az iskola lehet az az eszköz, amely által gyermekeik kiemelkedhetnek, szüleikénél magasabb életszínvonalon élhetnek.

„A gyerekeknek? Ismételni fogom önmagamat. Tanulni, tanulni, tanulni! És ha ez megvan, akkor szerintem olyan nagy probléma nem lehet.”

(39 éves férfi)

Iskolázottság

Kutatások bizonyítják, hogy a cigány emberek többsége alacsony iskolai végzettséggel, többségében 8 általánossal rendelkezik. Varga Aranka (2007) egy konferencia-előadásából kiderül, hogy bár a cigányság iskolázottsági szintje jelentősen változott 1971 és 2003 között, azonban a cigány és nem cigány népesség közötti távolság növekedésének trendje megmaradt. A kilencvenes évek jellemzője, hogy az általános iskolát 14 éves korban a teljes népesség 81%-a, a cigányok 31%-a végezte el. 15 éves korban a teljes népesség esetében ez az adat 90%, a cigányok esetében 44%. 16 éves korra szinte a teljes népesség (96%) megszerzi az alapfokú végzettséget, a cigány fiatalok esetén azonban ez az adat csak 63%. A háttérben álló okok között a késői iskolakezdés, a magas bukásarány áll, a következmények pedig a középfokon való előrehaladás esélycsökkenését jelentik.

A komlói eredmények azt mutatták, hogy a kérdezettek több mint fele nyolc általánossal rendelkezik. A többségnek azonban van mellette egy vagy akár több oklevele is különböző tanfolyamokról, melyeket már felnőtt fejjel végeztek el. Így a nők közül legtöbben varrónői, a férfiak közül pedig parkgondozói és kőműves-segédi végzettséget szereztek. Azonban ezekkel a végzettségekkel sem tudnak elhelyezkedni.⁷ Emellett többen említették azt, hogy az általános iskola elvégzése után elkezdtek a szakmunkásképzőt, de abbahagyták. Ennek okára több interjúalany is rámutatott:

„Azután... elkerültem... be az Angster Józsefbe, az 500-asba, azt ott én befejeztem, tízedikbe... nagyon sokat buliztam... körítés volt hozzá kemény... Pénz kellett... Azután... megláttam mindenféle dologba' a könnyű pénzszerzési lehetőséget. Azután a nyakánál fogtam... Azután... Ez ment, ment, ment, ment...”

(23 éves férfi)

„Elmentem sima nyolcba, tudod, aztán tudod elmentem az ipariba, de otthagytam. Fél év után, azt kész... Talán ott voltak a gyerekek a parkba, azt elmentem, össze-vissza mászkáltam, szökdöstem, meg ennyi.”

(31 éves férfi)

Az előző két idézet alapján elmondható, hogy a cigány férfiak esetében a kortárscsoportok, valamint a pénzszerzés játszotta a legfontosabb szerepet abban, hogy abbahagyták az iskolát. Valószínűleg a szabadság és az önálló élet vágya hajtotta őket, amikor így döntöttek. A nők esetében teljesen más indokok vezettek a tanulmányaik korai befejezéséhez:

„8 általános, meg egyet elkezdtem a szakközépből... (miért hagyta abba?) Hát magánélet miatt. Már nem a tanuláson járt az eszem.”

(44 éves nő)

„15 éves múltam, amikor teherbe estem, meg kellett szakítani a tanulmányaimat, és most tavaly... tavaly tettem le itt a Dankó Pista közösségi házban a hetet-nyolcat.”

(35 éves nő)

Ahogy az előző idézetek mutatják, a nők esetében a korai teherbeesés miatt kellett idő előtt abbahagyniuk az iskolát. Jóllehet, a statisztikai adatok szerint hazánkban a '80-as évek óta a felére csökkent a 20 éves kor alatti anyaság, azonban bizonyos társadalmi csoportokban, például a cigányok körében még mindig magas azon fiatal nők száma, akik túl korán vállalnak gyereket. Ennek oka több minden lehet. Gyukits György (2003) kutatásai szerint - mely kutatásokat az egyik budapesti szegénynegyedben végezte - a fiatal lányok arra használják fel születendő gyermeküket, hogy a családi környezetből kiszakadhassanak, valamint hogy a felnőtté válás útjára léphessenek. Ha ezt az okot elfogadjuk, akkor kijelenthető, hogy a cigány férfiakat és nőket azonos okok vezérlik az iskola korai abbahagyására.

Mindezek után feltehető a kérdés, hogy gyermekeiknek ezt a jövőt szánják-e? Az interjúk eredményei azt mutatják, hogy nem, hiszen fontosnak tartják az iskolát mint a társadalmi ranglétrán való feljebbjutás eszközét. Minden kiskorú gyermeket nevelő szülő arról számolt be, hogy szeretné, ha gyermeke továbbtanulna, és megfelelő szakmát szerezne.

„Én akkoriban bányász voltam, született bányászváros, szinte kötelező volt, aki nem volt bányász, az elszégyellhette magát. Hosszú éveken keresztül bányász voltam.”

(45 éves férfi)

A bányák bezárásával azonban rengeteg munkahely szűnt meg, melynek következtében sokan maradtak munka nélkül. Úgy gondolom, hogy a mai, nagyfokú állástalanság oka az lehet, hogy a mintába kerültek többsége a szülei által mutatott mintát követve hasonló foglalkozásokat választott. Azonban az ország gazdaságilag megváltozott a rendszerváltást követően, átalakult a foglalkozások struktúrája, az alacsony iskolai végzettségűek el lehetetlenedtek. Véleményem szerint a hazai cigányság körében még csak kevesen fedezték fel a továbbtanulás és a munkaerőpiacon való boldogulás közti összefüggést, és még csak most kezdenek alkalmazkodni a rendszerváltozás utáni gazdasági körülményekhez.

Elégedettség

A foglalkoztatottsági mutatók kedvezőtlenége miatt szinte egyértelmű, hogy a komlói cigányok elégedetlenek a jelenlegi életkörülményeikkel. Az elégedetlenség azonban nem csak a cigányok körében magas. Egy kutatás szerint (Sági 2002) a kelet-európai országok közül Magyarországon különösen magas azoknak az aránya, akik elégedetlenek életszínvonalukkal. Ez az elégedetlenség azonban nem jellemző az élet minden területére, leginkább az anyagiakkal kapcsolatos tényezőkkel és az egészségügyi állapotukkal elégedetlenek a hazai emberek.

A mintába kerültek többsége is az elégedetlenség okaként elsősorban az alacsony jövedelmet és a munkalehetőségek hiányát említették. Kevesebben voltak azok, akik a politikát vagy a jelenlegi lakókörnyezetüket hibáztatták a fennálló helyzet miatt. A válaszolók többsége szerint a legnagyobb problémájuk az, hogy máról-holnapra élnek, és sok esetben, ha a közüzemi számlákat kifizetik, ennivalóra már alig marad pénzüik.

„...a legalacsonyabb színvonalon vagyunk. Tehát tényleg hogy... úgy van, hogy amire kifizetnénk mindent, akkor nem marad semmire. Így van, amikor fizetünk, akkor abban a hónapban meghúzzuk a nadrágszíjat, ha nem fizetünk, akkor hónapról hónapra élünk.

Tehát ez, amit kapunk, ez nagyon kevés nekünk.

(40 éves nő)

Fontos kiemelni, hogy az elégedettség egy nagyon szubjektív fogalom, mely miatt az életszínvonal értékelése úgy gondolom, hogy személyiségfüggő. Véleményem szerint azoknak az interjúalanyoknak, akik elégedettségről számoltak be, a többiekétől eltérő a viszonyítási alapjuk.

„Elégedett vagyok, én nem akarok többet. Van hol lakjak, van fedél a fejem felett, van mit ennem, velem van a fiam, most kezdek úgy lelkeileg helyre jönni.”

(41 éves nő)

„Igen, igen, sőt néha azt mondom, hogy szégyen. Mert elmondhatom, hogy soha semmilyen közeli ismerősöm nem halt meg, és egészségügyi problémánk nincsen. Olyan, amihér, panaszkodni érdemes, olyan nincs. És én azt mondom, hogy anyagilag is. Nem azt mondom, hogy jól élünk, de elégedettek lehetünk magunkkal. Nem fázunk, nem ázunk, viszont több mindent megengedhetünk magunknak, mint az átlag ember. Semmit nem kapunk, nem is kaptunk, mindenért megdolgozunk.”

(40 éves nő)

Az idézetek mutatják, hogy vannak, akik azzal is elégedettek, hogy van hol lakniuk, vagy van mit enniük, vagy esetleg a családban minden rendben van. Tehát ők sem élnek sokkal jobban, mint azok a cigányok, akik elégedetlennek találták mostani helyzetüket, azonban teljesen másképp értékelik azokat a dolgokat, amikkel rendelkeznek.

Mivel a mintában az elégedetlenek voltak többségben, mindenképpen érdekes megvizsgálni, hogy ha nem érzik jól magukat a jelenlegi életszínvonalukon, akkor mit tesznek, és mit kellene tenni azért, hogy ez megváltozzon.

A kérdezettek többsége szerint több munkalehetőségre lenne szükség ahhoz, hogy elégedettnek mondhassák magukat. Sokan említették azt is, hogy a környékről való elköltözés vagy egy saját lakás (többségében önkormányzati lakásokban laknak) jelentene számukra megoldást. De voltak olyanok, akik egy autótól, magasabb bérektől és alacsonyabb áráktól, valamint a hiteltartozások megszűnésétől lennének elégedettek. Az életük jobbá válásának kapcsán a véleményeket a következő idézet jellemzi leginkább:

„...nem lennék gazdag, mert nem kell az a sok pénz, kicsit jobb legyen, hogy mindent... ne úgy legyen, hogy egy hónapban egyszer kapjunk pénzt, hanem be tudjuk osztani is. Mer azért a kevés... kap a párom is, hát az... nem sok pénzt... nevet... elmegy a fele a fizetésre.”

(29 éves nő)

Az említett igények egy része olyan, amelynek alakulásáról nem igazán ők döntenek, de vannak köztük olyanok is, melyekkel kapcsolatban csak ők érhetnek el változást. Ezért is fontos rámutatni arra, hogy kitől várják a helyzet megváltozását.

Ez a kérdés jelentősen megosztotta a mintába került egyéneket, mivel közel ugyanannyian voltak azok, akik szerint saját maguk és akik szerint a kormány, a politika tehet arról, hogy hogyan alakul az életük. Azok, akik úgy vélekedtek, hogy egyedül a kormány, a politikai vezetők képesek a helyzetükön változtatni, azt hangsúlyozták, hogy ha ők nem biztosítanak munkalehetőségeket, vagy

bizonyos szociális törvényekkel nem segítik a szegényebb rétegek elhelyezkedését, akkor ők maguk tehetetlenek.

„Hát az országban. Van munkahely? Nincs munkahely, hova menjen? Most biába, figyelj, akármit is tanulok ki, na most nekem a szakmám kőműves, hogy ha nem tudok abba a helyzetbe dolgozni, most biába.”

(40 éves férfi)

Akik viszont úgy vélekedtek, hogy saját magukon múlik, többségében azzal érveltek, hogy ha nem járnak folyamatosan munkát keresni, akkor sohasem lesz esélyük elhelyezkedni.

„Én úgy érzem, hogy igen, rajtam. Szóval rajtam is. Páromon is. Lesznek nagyon nehéz, nagyon rossz időszakok, tudom, az évek során, de mindketten ott vagyunk, oda állunk, és mindketten kölcsönösen kivesszük a részünket, akkor megoldjuk a feladatot, akkor nincs olyan akadály, amit nem bíránk legyőzni. Akár anyagi, akár lelki, akár más probléma.

Bármi adódhat.”

(29 éves férfi)

Az így gondolkozók többség úgy látta, hogy az egyetlen lehetőség a folyamatos munkakeresés (a kérdésre válaszolók több mint fele így nyilatkozott), míg voltak, akik úgy vélekedtek, hogy az egyetlen lehetőség a jelenlegi lakókörnyezetből való kikerülés lenne, és ennek eléréséért tesznek meg mindent. Közel ugyanennyien számoltak be arról, hogy Magyarországon nem találnak megfelelő munkahelyet, és csak a külföldi munkavállalás segítheti ki őket a jelenlegi reménytelen helyzetükből. Kevesen említették azt, hogy spórolnak vagy esetleg továbbképzik magukat.

Következtetések

A cigányokkal kapcsolatos eltérő adatok is azt mutatják, mennyire nehéz pontos népességbeli adatokat kapnunk erről a kisebbségről. Ezért fontosak az apróbb kutatások, melyek rávilágítanak egy-egy település cigány közösségének jellemzőire. A Pécsen tanuló, szociológia és társadalmi tanulmányos egyetemi diákok komlói kutatása, úgy vélem, sikeresen feltérképezte az ottani cigányság főbb családi, iskolai, foglalkoztatottsági, elégedettségi mutatóit, valamint e témakörök mentén jövőbeli kilátásaikat is.

Az eredményekből kiderült, hogy a komlóiak körében a család fontos szerepet tölt be. Az országos kutatásokkal szemben a kérdezettek körében az alacsony gyermekszámmal rendelkező háztartások voltak többségben. Ezt a jelenlegi gazdasági helyzettel, egyre romló anyagi körülményekkel magyarázták. Elismerték azt, hogy a gyermekek számára a legfontosabb feladat a tanulás, melynek hátterét a szülőknek kell biztosítani. Ez azonban komoly feladat, hi-

szén a szülők többsége alacsony iskolai végzettsége miatt a legtöbb munkahelyről kiszorul.

A kérdezettek iskolai adatai alapján elmondható, hogy több mint felük 8 általánost végzett, és egy olyan személy sem került be a mintába, aki felsőfokú végzettséggel rendelkezett volna. Szüleik adatai ennél elkésőbbek: a szülők többsége még az általános iskolát sem végezte el. Így elmondható, hogy valamelyest javultak az iskolázottsági mutatók, melyeket alátámaszt az is, hogy a kérdezettek fiatalok gyermekeinek többsége még tanul, és mindegyik legalább egy szakmunkásképző elvégzésére ösztönzi gyermekét. A kutatások azt mutatják, hogy szegénység és munkanélküliség vár azok többségére, akik csupán 8 általánost vagy kevesebbet végeznek el, így a cigányság társadalmi helyzetének megváltozásához az kellene, hogy a fiatalok többsége középfokú végzettséget szerezzen. Fontos lenne, hogy a cigányság felfedezze a tanulásban rejlő lehetőségeket. Ehhez persze szükség lenne arra, hogy az oktatási rendszer figyelembe vegye e személyek szocializációs különbségeit, és ezek alapján dolgozza ki az oktatás irányelveit, módszereit.

Mint ahogy fentebb említettem, az alacsony iskolai végzettségből adódóan a cigányok többsége állástalan országos szinten és Komlón is. A mintába kerültek kétharmada nem dolgozik, és több mint egynegyedük szociális segélyből tartja el a családját, szemben szüleikével, ahol közel 90%-os volt a foglalkoztatottság. Ennek okai többfélék lehetnek, véleményem szerint a legnagyobb probléma, hogy a szocialista rendszer által preferált foglalkozásokat sajátították el, melyek a rendszerváltozás után elértéktelenedtek, valamint a másfajta gazdasági berendezkedés átvétele a cigányok körében még nem történt meg. Erre mutat rá a következő idézet is:

„Mert nálunk volt egy szokás, egy talán egy hagyomány, hogy mi ugye ahogy kijártuk a 8 általánost, akkor csatlakoztunk az ősök szakmájához. Mentünk ki mi is dolgozni rétekre, erdőkre, bárhova, ahol ők dolgoztak.”

(39 éves férfi)

A fent említett adatok után nem meglepő, hogy többségében elégedetlennek bizonyultak jelenlegi élethelyzetükkel kapcsolatban a mintába került személyek, a munkalehetőségek hiányával, az állami politikával indokolták nehéz körülményeiket. Voltak olyanok is, akik felismerték, hogy nemcsak az államon múlik a helyzetük, hanem ők maguk is tudnak tenni azért, hogy megváltozzon a helyzetük¹⁰. E személyek optimistábban tekintenek a jövőbe. Így kijelenthető, hogy a komlói cigányság jövőképét nagyban befolyásolja felelősségvállalásuk, amit viszont a munkához, tanuláshoz való hozzáállással van szoros kapcsolatban. Úgy gondolom, ezért lenne fontos, hogy az egyéni felelősségvállalás elengedhetetlenségét széleskörűen felismerjék.

Véleményem és az eredmények szerint a rendszerváltozás utáni, gazdaságban végbement változások a hazai cigány népességet jelentősebben érintették,

mint a nem cigányokat. Komlón ez még erőteljesebben megjelent, hiszen itt a legtöbb munkalehetőséget számukra a bányák biztosították, melyeket a megváltozott piaci körülményekhez igazodva sorra bezártak. Így összességében kijelenthető, hogy a cigányság helyzete hazánkban elkeserítő, hiszen a társadalom legszegényebb és leginkább kirekesztett csoportját képezik. Ahhoz, hogy változás következzen be, szükség van a szocializációs minták megváltozására, minimálisra kellene csökkenteni a kirekesztő mechanizmusoknak, és el kellene tűnnie az előítéletes gondolkodásnak. Maguknak a cigányoknak is át kellene gondolniuk a jelenlegi helyzetüket, és fel kellene ismerniük, hogy jövőjük nemcsak másokon múlhat. Azonban ez a kép - ha folytatódnak a jelenlegi tendenciák - csak utópia maradhat...

Irodalom

- Argyle, Michael (1982): Személyiség és munka. In Nagy Katalin (szerk.): *Szocializáció. Szöveggyűjtemény pályaválasztással foglalkozó pedagógusok, pszichológusok számára*. Budapest: OPI, 175-199.
- Gyukits György (2003): Gyermekvállalás a nagyvárosi szegénynegyedben élő fiatalok roma nők körében. *Szociológiai Szemle* 13 (2): 59-83.
- Kemény István – Janky Béla – Lengyel Gabriella (2004): *A magyarországi cigányság 1971-2003*. Budapest: Gondolat Kiadó
- Komló város honlapja. Internet: <http://www.komlo.hu> (letöltve: 2009. október 16.)
- Népszámlálás 2001. A nemzetiségi népesség száma településként – cigány. Internet: www.ncpszamlalas.hu/hun/kotctek/04/tabhun/tabl11/load11002.html (letöltve: 2009. október 16.)
- Sági Matild (2002): Elégedettség, jövedelmi feszültség. In Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi R riport 2002*. Budapest: TÁRKI, 75-92.
- Varga Aranka (2007): *Cigány gyerekek az oktatásban – együttműködésre épülő inkluzív iskola*. Internet: www.btk.ptc.hu/tanszettek/romologia/dok/sal/Aranka_Varga%20-%20Gypsy%20children%20in%20the%20education.doc (letöltve: 2009. október 16.)

Jegyzetek

- ¹ Véleményem szerint ez is azt mutatja, hogy mennyire nehéz pontosan megadni a létszámukat.
- ² Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 25 612 fő vallotta magát romának 2001-ben.
- ³ E mögött valószínűleg az önazonosság megvallásától való félelem állhat.
- ⁴ Azért az interjúk módszert választottuk, mert úgy gondoltuk, hogy ezáltal mélyebb ismeretekhez juthatunk akár a kérdezettel, akár a környezetével kapcsolatban.
- ⁵ Fontos megemlíteni, hogy interjúalanyaink etnikai hovatartozásával kapcsolatban nekünk kellett döntést hoznunk, így olyan személyeket kérdeztünk meg, akiket mi románoknak gondoltunk, de az interjú alatt rákérdeztünk arra is, hogy alanyaink milyen nemzetiségűnek vallják magukat.
- ⁶ Ezt támasztja alá az is, hogy a vizsgált családokban átlagosan két gyermeket nevelnek.
- ⁷ A mintába kerültek még így is iskolai végzettség szempontjából többet „elértek” mint szüleik. Az interjúkból kiderült, hogy a szülők többsége a 8 általánost sem végezte el, és egyik alany sem számolt be arról, hogy szülei érettségivel rendelkeztek volna.
- ⁸ A szakmák betűmérete arányos az említések számával.
- ⁹ A felvétel idején a megkérdezettek közül csak minden ötödik volt foglalkoztatott.
- ¹⁰ Ők kevésbé látták borúsán jövőjüket, mint azok, akik szerint saját sorsuk alakításába nem szólhatnak bele.

NÉMETH A. VIOLETTA

Láthatatlan falak árnyékában Antiszegregáció Pécsen

Az 1980-as évek végén és a 90-es évek elején Kelet- és Közép-Európában bekövetkezett társadalmi, gazdasági és politikai változások nyomán olyan folyamatok indultak meg a volt kommunista országok nagyobb városaiban, amelyek felkészületlenül érték a társadalmakat. Megindult a polarizálódás, erőteljesebbé vált a lakosság vagyoni differenciálódása. Ennek következtében a városokon belül felgyorsult a különböző társadalmi és vagyoni helyzetű csoportok térbeli elkülönülésének folyamata, megkezdődött, vagy sok helyen inkább tovább folytatódott és véglegessé vált egyes városrészek, lakóövezetek szociális és fizikai lepusztulása (Pörös 1997). Így alakultak ki a szegregált városi lakóterületek. A szegregálódó területeken élők alapvetően a szegényebb társadalmi réteghez tartoznak, és a szociálisan halmozottan hátrányos helyzetűek koncentrációja jóval meghaladja a város más részeire jellemző értékeket.

A Dél-Dunántúli régió központját, Pécs városát nézve mindez különösen jellemző folyamat. A rendszerváltozás utáni gazdasági változások, a korábbi nagyipari üzemek, bányák bezárása elindított egy olyan folyamatot, melynek következtében nagymértékben visszaesett a foglalkoztatottak száma. Szélesebb társadalmi réteg került peremhelyzetbe.

Az átalakulás vesztesévé leginkább a roma népesség vált, őket érintette leginkább a munkahelyek bezárása. Az érintett egyének kiesnek a társadalom működéséből, ami kirekesztődéshez vezet. Mindezek problémát jelentenek személyes, települési és országos szinten egyaránt. Marginalizálódott helyzetben a mobilizációs csatornák beszűkülnek. Sok esetben az érintett személyek iskolázatlanok, alapvető társadalmi, kulturális és politikai jogukat sem tudják gyakorolni. Ezek akut kirekesztődéshez vezetnek, mely a társadalom legszélére történő kiszorulást eredményez.

Az 1990-es évek konszenzuális politizálása vezetett a fenntartható városfejlődés elméletének elterjedéséhez a várospolitikában. Legfontosabb tevékenységének célkitűzése a regeneráció, mely átfogó, integrált szemléletmód és beavatkozás. Célja a városi problémák megoldása, a gazdasági, fizikai, társadalmi környezet feltételeinek tartós javítása. Ezek közül a társadalmi környezet regenerációja jelenti a legnagyobb kihívást (Egedy és Kovács 2005: 12).

Az Integrált Városfejlesztési Stratégia¹ keretén belül 2008 júliusában készült el az Antiszegregációs Terv, melynek célja a teleszerű, szegregált lakókörnyezeti népesség társadalmi, gazdasági szempontú vizsgálata, és a feltárt problémák alapján pedig olyan cselekvési programok kidolgozása, amellyel ezek a gondok